

Vesna Cvjetković Kurelec
Filozofski fakultet, Zagreb

Standardizacija novogrčkoga u razdoblju prosvjetiteljstva

U članku se prikazuju opća pitanja standardizacije novogrčkoga, i to u razdoblju prosvjetiteljstva, kada se pod utjecajem društveno-političkih okolnosti, pitanja normiranja i standardizacije jezika prvi put i postavljaju kao ključna za suvremeno grčko društvo. U mnogostruko otežanim uvjetima ropstva pod Turcima i višeslojne diglosije između arhaizirane i pučke jezične varijante, pruženi su mnogobrojni prijedlozi jezičnih reformi koji su se uočili samog konstituiranja suvremene grčke države iskristalizirali u tri opcije: u *dimotikističku* koja je zahtijevala afirmaciju narodnog jezika, *arhaističku* koja je težila povratku starogrčkomu i u *koraiste*, zagovornike srednjega puta, koji su uvažavali pučku osnovicu, ali svjesni njezinih nedostataka, purističkim je intervencijama na svim jezičnim razinama »popravljali«. Ponajprije zbog bremena antičkog naslijeđa, propuštena je prilika izlaska iz diglosijske situacije i standardizacije novogrčkoga na osnovi narodnoga jezika, što se i ostvarilo, ali s dvjesto godina zakašnjenja.

Pitanje standardizacije novogrčkoga¹ tijekom zadnja dva stoljeća postalo je ključno za rješavanje složene — pod bremenom višestoljetne *diglosije*² — jezične situacije novogrčkoga, ali i ključno pitanje suvremenoga grčkog društva. Žestoke i krajnje politizirane polemike oko »jezičnog pitanja« (το γλωσσικόν

-
- 1 Istraživanje standardizacije novogrčkoga u razdoblju prosvjetiteljstva opširnije je prikazano u mojoj doktorskoj disertaciji pod naslovom *Standardizacija novogrčkoga i gramatike nastale u razdoblju prosvjetiteljstva* (Zagreb, 1997.) gdje je i literatura o toj tematici.
  - 2 Pojam diglosije upotrebljavamo onako kako ga je još 1959. definirao C. A. Ferguson (1959., 325–340): kao jezičnu situaciju u kojoj govornik ili skupina govornika upotrebljava dva jezična sustava naizmjenice, ali u funkciji određenog komunikacijskog, sociološki determiniranog konteksta. No, zbog raznih interpretacija toga pojma u samoj Grčkoj, kojima se narodni jezik često označavao vernakularnim (dakle manje vrijednim za veća književna dostignuća), moramo naglasiti kako je i na razini narodnog jezika (dimotiki), od prošloga stoljeća, postajao standard i kao pisani jezik (također kao jezik književnosti), odnosno da su katarevusa i dimotiki sve donedavno funkcionirali kao dva konkurentna projekta standardnog jezika.

ζήτημα), tj. pitanja izbora jezične norme između *dimotiki* — δημοτική (pučke — narodne jezične varijante) i *katarevuse* — καθαρεύουσα (arhaizirane — pod utjecajem starogrčkoga i srednjovjekovnoga grčkog — jezične varijante) opteretile su sam proces standardizacije novogrčkoga i otežale donošenje konačnih rješenja³. Tek prije dvadesetak godina, točnije 1976., dimotiki je priznata službenim jezikom Republike Grčke, čime se (barem formalno) riješila diglosijska situacija, a jezičnom reformom iz 1982. uvođenjem tzv. *monotonskog sustava* pojednostavnila se grčka historijska ortografija, pogotovu na polju bilježenja naglasaka (ukinuti su spiritusi, a akutom ili točkom označava se naglašeni slog). Poznavajući jezičnu situaciju u Grčkoj danas, ne možemo zaključiti kako je proces standardizacije novogrčkoga uspješno okončan, ali se nedvojbeno može utvrditi kako je više nego ikada u svojoj povijesti, novogrčki (pučki) standard postigao opće prihvaćanje norme. Začeci se ovakvog rješenja nalaze u vremenu novogrčkoga prosvjetiteljstva, kada su se iskristalizirali razni prijedlozi izlaza iz zamršene jezične situacije, od kojih su neki začudno anticipirali današnje intervencije na planu jezične reforme.

Razdoblje s kraja 18. i početka 19. stoljeća, od značenja za sve vidove suvremenoga grčkog društva, tek je u novije vrijeme dobilo u samoj Grčkoj svoju punu stručnu i znanstvenu valorizaciju⁴. Mnogobrojna reprint, kritička i druga izdanja tekstova nastalih od 1774. (sporazum u Kučuk Kainardžiju), odnosno od 1780. do ustanka protiv Turaka 1821., tj. stvaranja grčke države 1830., i

3 Problematika standardizacije novogrčkoga, fenomeni »diglosije« i »jezičnog pitanja«, odnosno pitanje izbora jezične norme (koja se u Grčkoj poistovjećivala sa školskom normom) još nisu zadovoljavajuće sociolingvistički istraživani. Čitava je tematika prikazivana u radovima o razvoju grčkoga jezika (srednjovjekovnog i novogrčkog), ili pak u lingvističkim raspravama o novogrčkome jeziku: Andriotis (1992.), Babiniotis (1986. i 1987.), Browning (1969. i na novogrčkome 1972.), Kriaras (1984.), Petrunias (1984.), Thomson (1966. i 1964. na novogrčkome), Triandafilidis (1938. i 1963.), Tripanis (1984.), Copanakis (1982.), Kapsomenos (1985.), Tonnet (1993. i na novogrčkome 1995.). Mnogobrojni pak prilozi koji se isključivo bave »jezičnim pitanjem«, orijentirani su više na odjeke tog fenomena, kao i na pojašnjenje jezične situacije novovjekovne grčke države, a manje na doba prosvjetiteljstva kada se prvi put čitava jezična problematika i postavlja: Hadzidakis (1905. i 1907.), Kordatos (1973.), Megas (1925.), K. N. Satas (1870., reprint), Tripanis (1984.), Hering (1987.). Razni prijedlozi jezične reforme koji se u velikome broju javljaju upravo u navedenome razdoblju, teme *jezičnog planiranja, standardizacije, selekcije jezične norme, kodifikacije, planiranje korpusa jezika* opisivani su više kao kulturološke pojave novogrčkoga prosvjetiteljstva, koje su imale cilj unaprijediti razinu obradbe grčkoga naroda. Jedino zahvaljujući povezivanju grčke jezične situacije sa situacijom u ostalim zemljama jugoistočne Europe toga (a i kasnijeg) vremena posjedujemo rasprave, koje upravo razdoblje prosvjetiteljstva povezuju s procesima standardizacije novogrčkoga (Brozović, 1970; Katičić (1971., 1992.); Konstandakopolu, 1988; Rehder, 1985; Skendi, 1964. i 1975.). Jedini pak radovi koji se isključivo bave jezičnom situacijom u Grčkoj u navedenom razdoblju kratak su Dimarasov prikaz (1975.) i doktorski rad Marie Sagrais Herrey (1985.), koja istražuje ovo razdoblje s aspekta jezičnog planiranja.

Grčka imena prenosimo transkribirana i u zagradi na grčkome, dok je imenima u bilješkama, grčki original u »Literaturi«.

4 Konstandinos Dimaras, najugledniji stručnjak za razmatrano razdoblje svojim je mnogobrojnim radovima (pogotovu kapitalnim djelom »Novogrčko prosvjetiteljstvo«, Atena 1985.) opisao glavne značajke »novogrčkoga prosvjetiteljstva« pokrenuvši i čitavu školu izučavanja tog doba u sklopu Centra novogrčkih istraživanja Nacionalnog zavoda za istraživanje i Društva izučavanja novogrčkog prosvjetiteljstva u Ateni.

studije o njima, odredili su vrijeme *novogrčkog prosvjetiteljstva* kao ključno za formiranje i daljnji razvoj civilizacije suvremenih Grka. U tom vremenu bude-
nja i stvaranja nacionalne svijesti, i to u vrlo otežanim društveno-političkim
prilikama, kada se Grci prvi put svojom voljom okreću Europi, prihvaćajući i
primjenjujući na svim poljima ideje europskog prosvjetiteljstva, neminovno se
nametnulo i pitanje nacionalnog jezika, odnosno pitanje izbora jezične norme.
Naime, zahvaljujući glavnomu postulatu toga pokreta — unapređenju obrazo-
vanja — javili su se i zahtjevi za širenje obrazovanja, za reformu srednjovje-
kovnog sistema školstva (koji se odvijao pod patronatom Pravoslavne crkve i
starogrčkim kao jedinim predmetom jezične nastave), a prijevodi djela europ-
skog (poglavito francuskog prosvjetiteljstva — »nove« filozofije i prirodnih zna-
nosti) nametali su i zahtjeve za iznalaženje jezičnog sredstva, odnosno jezične
norme koja bi zadovoljila novonastale potrebe. Mnogobrojni tekstovi koji su
raspravljali o jeziku izobrazbe (nastave, školskih i drugih priručnika, prijevoda
strane stručne i druge literature), potaknuli su ne samo razne prijedloge na
planu jezičnog planiranja već i mnogobrojne primjere kodifikacije grčkoga jezi-
ka. Zahvaljujući naglom zamahu tiskarstva, pogotovu publiciranjem »gramatič-
kih« (τά γραμματικά) knjiga (jezičnih priručnika, gramatika, rječnika, alfabetari-
ja, vježbenica) i drugih radova s područja leksikografije i općenito jezikoslov-
lja, potisnuta je dotadašnja prevlast crkvenoliturgijskih knjiga, otvarajući pro-
stor afirmaciji preporodnih ideja na polju jezika.⁵ Odmah na početku moramo
međutim istaknuti za našu temu određujući specifičan odnos Grka prema an-
tici, te vrednovanje nacionalnih korijena kroz jezik. Naime, sekularizirana pro-
svjetiteljska koncepcija povijesti i kult antike umnogome su pridonijeli osamo-
staljenju suvremene grčke nacije i određivanju karaktera njezina etničkog iden-
tитета. Zapadnoeuropski zaokret prema klasičnoj Grčkoj značio je za suvremene
Grke pogled u ogledalo i spoznaju o istome zemljopisnom, a time i povijesnom
kontinuitetu.⁶ Svijest o posjedovanju jednoga te istog jezika, samo u novome
obliku, dakle spoznaja jezičnog kontinuiteta, bila je najsnažnija potvrda prava

- 5 Indikativno je npr. da se u zadnjem desetljeću 18. stoljeća svake dvije godine objavljivao po jedan jezičnopriručnički naslov (prosjeak koji ne nalazimo u drugim sredinama istoga razdobl-
lja) u razmjerno velikom broju primjeraka (prema Dimarasu 1985., 122 u tih je deset godina
publicirano 25.000 gramatika od 500 naslova), i to na području na kojemu je stanovništvo bilo
raspršeno i siromašno i gdje su učenici često morali prepisivati svoje školske udžbenike. Pro-
širimo li te brojke na čitavo stoljeće, možemo ustanoviti 23 jezična priručnika u prvoj polovici
18. stoljeća (dva naslova s početka stoljeća), za razliku od 150 u drugoj polovici (56 na kraju).
- 6 Shvaćanjem povijesti kao zajedničke za sve kršćane, europsko je prosvjetiteljstvo redefiniralo
»povijest čovječanstva« povezujući sekulariziranom niti suvremene Grke s njihovim slavnim
precima. Obarajući pak temelje kršćanske historiografije, imenovali su Stare Grke stvarao-
ci zapadne civilizacije. Primat Grčke označavao je i primat filozofije, poništavajući ujedno i
status religije kao središta svega. Grci, ali i Rimljani, postali su veliki učitelji, a Atena, Sparta
i Rim utjelovljenja moralnih vrijednosti i političke umještosti, uzori državnog ustroja, poli-
tičkih institucija i građanske republike. Tom je »neohelenskomu« zaokretu prema antici znat-
no pridonijelo i objavljivanje (u prijevodu A. Kangelariosa) »Histoire ancienne« Charlesa Rol-
lina 1750. (u 16 svezaka). O sekularizaciji grčke historijske misli, usp. i P. M. Kitromilides,
*War and Political Consciousness: Theoretical Implications of Eighteenth-Century Greek His-
toriography*, u »East Central European Society and War in the Pre-revolutionary Eighteenth
Century«, ed. G. E. Rothenberg et al., New York: Columbia University Press, 1982, 351–370.

potomstva i slavnog naslijeđa. Ta je probudena nacionalna svijest s podrijetlom kao ključnim obilježjem u povijesti grčkoga jezika ponovno pokrenula prosudbe o podobnosti određenih jezičnih oblika, upozoravajući na niz problema s kojima će se poslije morati suočavati reformatori jezika. Tipično prosvjetiteljsko stajalište o tome kako svi narodi, u svome povijesnom tijeku, imaju istovjetne ciljeve, te kako se iz povijesti može učiti, značilo je za Grke povratak vlastitim korijenima, od kojih se nije moralo ništa spoznati, nego je bilo dovoljno sličiti im. Teorijom oponašanja, kojom je riječ određivala misao, imitacija klasičnoga grčkog reproducirala bi po nekim prosvjetiteljima i sam antički duh (za razliku od pučkog jezika, koji je odražavao »niski« narodni duh). Promjene koje su u jeziku nastale od starogrčkog do novogrčkog, odnosno razlike između starogrčkog i novogrčkog bilo je tim lakše objasniti, jer su smatrane posljedicom robovanja pod Turcima.

Pučki se novogrčki u velikom broju iskaza toga vremena stoga i definirao kao vulgarni proizvod ropstva, degeneriran i nesposoban za prenošenje znanja — glavnog postulata prosvjetiteljstva. Pojavili su se i prvi znakovi novijega »jezičnog purizma«, a fenomen »jezičnog ugleda–prestiza« kao i u ranijim fazama povijesti grčkoga jezika, postao je odlučujući čimbenik formiranja jezične situacije. *Arhaisti*, sljedbenici arhaiziranog jezika, bili su uvjereni da će se što »čistiji« standard postići selekcijom jezika grčkih klasika, kojemu bi se sve više približavali oponašanjem. Konačni cilj procesa standardizacije bio bi, po njima, usvajanje starogrčkoga iz 5. stoljeća pr. Kr. kao sredstva govora i pisanja.

Za problematiku standardizacije novogrčkoga i uopće za afirmaciju prosvjetiteljskih ideja značajna je i reakcija crkvenih krugova ne samo spram svih stečevina »novogrčkoga prosvjetiteljstva« već i navedene težnje povratku starogrčkom jeziku. Naime, Pravoslavna se crkva protivila arhaistima–prosvjetiteljima u njihovu kritiziranju crkvenih institucija i udaljavanju od vjerskih tradicija i više joj je odgovarao već uvriježeni arhaizirani grčki, koji se nadovezivao na bizantsku tradiciju, odnosno na tradiciju crkvenih otaca, a ne samo na klasično antičko–grčko naslijeđe. Težeći definirati svoj identitet u razdoblju prosvjetiteljstva, Grci su dakle bili pod bremenom dvostruke tradicije: klasične, koja je težila kritičnoj i slobodnoj misli, i kršćansko–bizantske, u kojoj je Crkva određivala stupanj i sadržaj izobrazbe. Grčki su prosvjetitelji imali pred sobom tešku zadaću usklađivanja ideje nacionalnog »preporoda«, aktualnih potreba za naobrazbom i njezinim širenjem (što je uključivalo osuvremenjivanje čitavog društva i reforme obrazovanja) s povratkom idealima sjajne prošlosti. Naime, europski pogled na antiku ocjenjivao je grčku prošlost kao uzor visoko razvijene kulture, ali ništa lošije nije vrednovao ni stečevine zapadne civilizacije. Grčki prosvjetitelji koji su bili pod većim utjecajem europskih gibanja, pogotovu francuskog prosvjetiteljstva, počeli su shvaćati približavanje europskog prosvjetiteljstva Grčkoj kao ujedinjavanje kultura i isticali su da su i europski narodi jednako kao i Stari Grci pridonijeli stečevinama suvremene civilizacije. Protivili su se mišljenju (osobito arhaistima) da europski narodi bez grčke kulture ne bi ni opstali, te da upravo grčkomu narodu duguju svoju civilizacijsku razinu.

U školstvu su takva suprotna gledišta utjecala i na izbor nastavnih predmeta. Pobornici osuvremenjivanja sustava školstva, a time i grčkoga društva prema europskome modelu, zalagali su se za uvođenje fizike, kemije, matematike, zemljopisa, astronomije, botanike i drugih prirodnih znanosti s prevedenim priručnicima stranih autora. Za razliku od njih, arhaisti su inzistirali samo na tradicionalnoj nastavi starogrčkoga s klasičnim grčkim autorima i djelomično izmijenjenim programom, koji je uključivao i djela Apolonija, Plutarha te Izokrata. Ovakve su rasprave (koje su pridonijele osnivanju škola s reformiranim programima) utjecale da se prvi put postave pitanja vezana uz jezik nastave, kao i dilema o prijevodima klasičnih tekstova na novogrčki. Osim toga, zahvaljujući i već spomenutom prijenosu sve većeg broja knjiga europskoga prosvjetiteljstva, pogotovu prirodnih znanosti, s terminologijom koje nije bilo na grčkome, trebalo je brzo pronaći jezičnu varijantu koja bi udovoljila novonastalim potrebama. Zajedničko je svim opcijama jezičnog planiranja u razdoblju prosvjetiteljstva uvjerenje da je riječ o misiji za dobrobit grčkoga naroda. »Pomoć rodu svome« (πρός ἀφέλειαν τοῦ γένους) bio je cilj koji se najčešće spominjao u predgovorima i pogovorima knjiga, gdje su autori iznosili ideje o reformi izobrazbe ili svoja viđenja o grčkome jeziku. Gotovo su svi planeri povezivali svoje prijedloge o rješenju jezične situacije s praktičnim aktivnostima, djelujući u široku rasponu projekata: stvaranja deskriptivne ili normativne gramatike narodnoga jezika, standardizacije znanstvenog nazivlja, suvremenijeg pisanja starogrčkih gramatika, revizije povijesne ortografije, sastavljanja i kompilacije rječnika, pokretanja jezičnih akademija i književnih časopisa. Za potrebe vremena prevodili su francuske, njemačke, engleske i talijanske autore, a i sami su pisali književne, filozofske i prirodnoznanstvene tekstove, objavljivali grčke klasike ili ih prevodili na novogrčki. Grčki su prosvjetitelji–planeri mogli kao jezik prijevoda, odnosno jezik izobrazbe (norme), izabrati starogrčki ili jednu od varijanata arhaiziranog jezika tzv. *arhaizuse*, ili pak narodnu koine (takoder jednu od brojnih varijanata), s tim da usklade izabranu jezičnu varijantu s tadašnjim težnjama približavanja kulturi slavni predaka, ne zanemarujući pritom činjenicu da izabrani predložak treba udovoljavati i zahtjevima za modernizaciju svih vidova grčkoga društva, pogotovu širenju i unapređivanju izobrazbe prema europskim obrascima.

Izbor narodnoga jezika kao jezika prijevoda ili izobrazbe nije ovisio samo o kompoziciji i karakteru pučke koine, odnosno o njezinoj nedovoljnoj kodificiranosti, siromašnom vokabularu, polivarijabilnosti oblika i mnogobrojnim dijalektima i lokalizmima, već i o rješenju dileme je li novogrčki (narodni) nastavak starogrčkoga ili njegovo iskrivljenje. Jedni su zagovornici standardizacije narodne koine tvrdili, kako je ona već dovoljno normirana i po sebi zaseban jezik (neovisan o starogrčkome), osposobljen da postane sredstvo panhelenskog sporazumijevanja. Drugi su pak smatrali da pučka koine zato što je izravni nasljednik starogrčkoga može zadovoljiti novonastale potrebe, odnosno da se odgovarajućim ispravcima može standardizirati. Treći su pak držali da koine nije sposobna preuzeti funkcije jezika koji je bio ishodište zapadne civilizacije, jer se tijekom razvoja »barbarizirala«.

Prvi glasni zahtjevi za afirmaciju i potvrđivanje narodne koine javljaju se u Bukureštu, u središtu autonomnih pokrajina Vlaške i Moldavije.⁷ Riječ je o hrabrim pokušajima primjene ideja francuskih uzora (prvenstveno enciklopedista, »filozofske« i »univerzalne« gramatike, tj. tradicije koju je stvorila škola Port Roya) koji su se implicitno zalagali za osamostaljivanje »pojedinačnih« (nacionalnih) jezika, na temelju govornog jezika, i za njihovu daljnju kodifikaciju koja bi te jezike osposobila za prihvata »novih znanosti«. *Dimitrios Katardzis* (Δημήτριος Καταρτζός), veliki poštovatelj narodnoga jezika, najizričiti je u svojim djelima iznio stajališta »prvih dimotikista«. Uvažavajući pučki jezik kao sredstvo sporazumijevanja i komunikacije, neovisno o geografskoj lociranosti, smatrao je kako bi narodna panhelenska koine, nakon preciznog opisivanja, a potom obogaćivanja pomoću stranih i starogrčkih riječi integriranih u sustav jezika i »kultivacije« (kodifikacije) mogla postati ravnopravna sa svim ostalim suvremenim europskim jezicima. Pojam »kultivacije« usvojili su i ostali grčki prosvjetitelji slijedeći Condillacove i Lockeove ideje o kultiviranju narodnoga jezika kojim se dalje oplemenjuje i obogaćuje narodni duh. Narod stvara jezik, a »učenjaci« bi samo trebali kultivirati to sredstvo — kojim se narod služi kad razmišlja — metodama logike i filozofije, tvrdili su Katardzis i njegovi sljedbe-

7 Zbog specifičnih povijesnih okolnosti, grčke su zajednice u Vlaškoj i Moldaviji odigrale odlučnu ulogu u promicanju ideja prosvjetiteljstva (ponajprije francuskoga) u Grčkoj. Povlašteni status tih dviju pokrajina — kneževina (ἡγεμονίες) u okviru Otomanskoga Carstva stvorio je poticajno ozračje za prihvata ideja europskog prosvjetiteljstva. Podunavske su pokrajine, naime, u razdoblju od početka 18. stoljeća pa sve do Ustanka 1821. godine postigle zahvaljujući vladarima fanariotima — Grcima, zavidan stupanj autonomije. Ti »gospodari« (ἡγεμόνες-ἡσποδάρτοι-κλήτοι), guverneri ili »prinčevi« (πρίγκηπες), bili su odgovorni ne samo sultanu već i Patrijaršiji u Carigradu. Društveni položaj kao i ovlaštenja koja su imali najbolje su odražavali složenu simbiozu koja je stoljećima uspješno funkcionirala između Pravoslavne crkve i Porte. Nesumnjiva moć fanariota utjecala je na povlašten položaj i ostalih Grka u tim dvjema provincijama. Grci su sudjelovali u gotovo svim tijelima vlasti, od legislativnih do administrativnih, kao i u crkvenoj hijerarhiji. Sve te prednosti grčka je zajednica osjetila i na književnom, obrazovnom polju te općenito na kulturnome planu. Zahvaljujući većim slobodama, kao i povoljnu zemljopisnom položaju, Bukurešt u Vlaškoj i Jaši u Moldaviji postali su važna grčka interakcijska čvorišta između zapadne i istočne civilizacije. I grčki je jezik od 18. stoljeća uspio potisnuti upotrebu latinskoga preuzevši ulogu jezika izobrazbe, komunikacije na »dvoru«, službene komunikacije s Portom i Patrijaršijom, a postao je i jezik višega društvenog sloja. Jezična se nadmoć grčkoga, usporedo s političkom i kulturnom grčkom prevlašću, najbolje odrazila tijekom »prosvijećenog apsolutizma«. Prodor prosvjetiteljskih ideja u Bukurešt te gibanja koja su uslijedila, paradigmatični su za čitavo novogrčko prosvjetiteljstvo i jezične pojave vezane uz našu temu. Ambivalentan odnos fanariota i Pravoslavne crkve prema »prosvijećenom apsolutizmu« i strujanjima prve faze novogrčkog prosvjetiteljstva najbolje odražava uspone i padove svih progresivnih kretanja, ne samo u Vlaškoj i Moldaviji već i u ostalim središtima novogrčkog prosvjetiteljstva. Fanarioti, odgajani pretežno u Visokoj školi Patrijaršije u Carigradu, bili su najdosljedniji zagovornici konzervativne i arhaične tradicije Bizanta. Njihova je opća kultura, međutim, uz poznavanje mnogih jezika (turskog, latinskog, talijanskog, francuskog, pa čak i arapskog i perzijskog), bila pretežno francuski orijentirana. S pojavom ideja francuskoga prosvjetiteljstva, fanarioti u početku postaju njegovi prenositelji potičući, uza sve veće dodire sa Zapadom, nova duhovna kretanja u Bukureštu i drugim mjestima podunavskih pokrajina. No, kad je Patrijaršija izmijenila svoje stavove o francuskoj revoluciji, a Turska objavila rat Francuskoj, pretvorili su se u pobornike monarhizma, religioznog konzervativizma i dakako arhaiziranog jezika.

nici. Primjenjujući naputke francuskih uzora, i on je naglašavao kako toj postupnoj »kultivaciji« treba prethoditi dobro poznavanje jezika, a tek bi se potom objavljivali rječnici, gramatike i jezični priručnici svih vrsta, kao i književni tekstovi zahvaljujući kojima bi se primjena jezika proširila, a na kraju i usvojila.⁸

»Suvremeni zemljopis« *Georgiosa Konstandasa* (Γεώργιος Κωνσταντίνος) i *Daniila Filipidisa* (Δανιήλ Φιλίπιδης) smatra se inicijativnim radom planiranog jezičnog povjerenstva, odnosno jezične akademije koja je trebala pružiti osmišljeni program jezične reforme. Pisan na jednostavnome narodnom jeziku, objavljen u Beču 1791. godine najbolja je ilustracija stajališta prvih pobornika dimotiki.⁹ Tom je krugu pripadao i *Rigas Velestinlis* — (Ρίγας Βελεστινλός) iz tesalske Fere koji je pisao poeziju, romane–preradbe na nepatvorenome narodnome jeziku¹⁰ i *Iosipos Misiidakas* (Ίωσήπος Μοισιόδακας) koji je prvi pokrenuo problem jezika u sustavu izobrazbe, zagovarajući pedagošku reformu s pučkim jezikom, a ne starogrčkim, kao jezikom nastave.

Nije slučajno što je djelatnost tih prvih prosvjetitelja pobornika narodnog jezika, pogotovu Katardzisa, ostala nepoznata široj grčkoj javnosti. Usprkos razmjeni mišljenja i dodirima s ostalim grčkim prosvjetiteljima izvan Vlaške i Moldavije, njihovo se učenje ograničilo na uzak krug ljudi, koji se brzo i sam raspao. Jezično planiranje tih prvih dimotikista bilo je zasigurno značajno za grčku jezičnu situaciju, ne samo zbog hrabrosti pogleda, već ponajprije kao prvi svjesni primjer shvaćanja i određivanja govornog — pučkog — jezika kao »no-

8 Od francuskih je uzora, osim zanimanja za pitanja gramatike, preuzeo i ostale značajke svoga kruga: težnju prema jednoj općoj gramatici nepromjenjivih pravila, pojam *ispravna govora*, pojam *jezične uporabe i gramatičke analogije* koje normiraju i obogaćuju jezik, brigu o *jezičnoj harmoniji, ortoepiji, stilu, potrebu za rječnikom znanja* i dr.

9 Opisom prirodnih dobara zemalja jugoistočne Europe, Francuske i Španjolske (Filipidis je kasnije 1816. zasebno objavio zemljopis i povijest Rumunjske), običaja, karakternih osobina i povijesti različitih etničkih grupacija, autori pozivaju svoje sunarodnjake da postanu napokon svjesni svojih vrлина kao suvremen narod, ne zanemarujući pritom kontinuitet sa Starim Greima (zahvaljujući istomu geografskom prostoru). Slijedeći stajališta francuskih uzora, uvažavaju nastale promjene u jeziku zbog miješanja s raznim narodima i religijama, ali i samu prirodu jezika koja proizvodi vlastite promjene. Tako, po njima, jezične promjene i nisu posljedica »deformacije« jezika (zbog koje se narodni jezik smatrao manje vrijednim), već prirodni tijek razvoja: ako je starogrčki »majka« *romejskoga*, tj. pučkoga, novogrčki ne može biti »barbarski« jezik, kako ga njegovi kritičari prikazuju. Jezik se razvio kako bismo izmjenjivali ideje i lakše se sporazumijevali, a to se neće postići sve dok se ne počnemo služiti jezikom koji smo navikli govoriti i slušati od malih nogu. *Neohelenski jezik* — ἡ νεοελληνική γλώσσα odnosno »govorni jezik« — ὁ ἐμιλουμένη (nazivi koji se zahvaljujući njima prvi put primjenjuju, ali ne i potvrđuju) za ova dva prosvjetitelja jednako je harmoničan i poetičan kao i drugi suvremeni jezici koji su imali slične teškoće u razvoju.

10 Rigas je preveo Metastasijevu »Olimpiju« i nekoliko novela iz »Dekameronu« te preradio »Školu osjetljivih ljubavnika« Rétifa de la Bretonnea. Slavu je međutim stekao kao autor »Ubojne himne« (1797.), kojom poziva sve balkanske narode na ustanak protiv Turaka. Malu je pozornost posvećivao teoretskom iznošenju svojih stajališta o jeziku, smatrajući kako preporodne ideje i narodni jezik trebaju biti u službi nacionalnog ujedinjenja i oslobođenja. Poznati danas u Grčkoj i od samog Koraisa, po uvriježenom mišljenju mogao je, da ga Turci nisu smaknuli, odigrati ulogu glavnoga jezičnog reformatora sličnu Karadžićevoj u Srbiji.

vogrčkog«, te kao pokušaj njegove afirmacije. Međutim, nisu ustrajali u realizaciji svojih, za ono vrijeme hrabrih i s teoretskoga stajališta suvremenih pogleda na jezik: kultivacija idealne norme, a na osnovi narodne koine, obrazovanje za svakoga za opću dobrobit i nacionalno ujedinjenje pomoću homogenog — unificiranog jezika. Izbor dimotiki kao jezične norme nije pratila tako glasno i opetovano proklamirana deskripcija i potom kodifikacija tog jezika, nužna za ostvarivanje teoretskih postulata. Stječe se dojam kao da su se i sami prosvjetitelji uplašili svoje »progresivnosti«, postavši svjesni duhovne razine javnosti kojoj su se obraćali. Ponovnom uporabom arhaiziranog jezika u njihovim kasnijim tekstovima, vratili su se početnim pozicijama, odnosno društvenom okruženju kojemu su i pripadali. Katardzis se za života čak nije ohrabrio objaviti ni jedno svoje djelo. Usprkos mnogobrojnim esejima u kojima je detaljno iznio svoje poglede na jezičnu reformu, kao i trudu uloženu u normiranje pučkoga novogrčkog sastavljanjem »Gramatike prirodnog jezika«, Katardzis i njegov »bukureštanski krug« nisu se mogli otrgnuti od fanariotske baštine kojoj su pripadali, preslikavajući, poput poslije Koraisa, svoj ideološki sustav na jezični. Katardzis je deskripciju i normiranje jezika pokušavao uklopiti u okvire tradicionalne gramatike starogrčkoga, kontinuirano ga usklađujući s učenim — arhaiziranim dijalektom glavnoga grada carstva. Usprkos početnoj težnji k odmakom od starogrčkoga, ipak na kraju priznaje kako jedino klasični grčki svojim bogatim korpusom može biti izvor obogaćivanja siromašnog vokabulara »romejskog« jezika. Katardzisov (i njegova kruga) dimotikizam ipak je učeni dimotikizam, koji se, usprkos pomno razrađenim teoretskim polazištima o potvrđivanju narodne koine kao jedinoga jezičnog iskaza, nije mogao otrgnuti od starogrčkoga kao paradigmi.

Za reformu historijske ortografije i uvođenje fonetskoga pisma zalagali su se *Atanasios Hristopulos* (Ἀθανάσιος Χριστόπουλος) i predstavnici tzv. »heladskog dimotikizma« na čelu s *Ioanisom Vilarasom* (Ἰωάννης Βηλαρς). Vilarasov »Romejski jezik« iz 1814. godine pokušaj je reformiranja jezika radikalnim prijedlozima na fonetsko–fonološkom nivou: reduciranjem pisanja fonema /i/ i /o/, eliminacijom svih nefunkcionalnih dijakritika, uključujući naglasak (osim onog s fonetskom funkcijom što se i poklapa s reformom ortografije iz 1982. godine). Atanasios Hristopulos (poznatiji kao »novi Anakreon« zahvaljujući zbirci pjesama na narodnome jeziku »Lirika«), svoja je stajališta o jeziku konkretizirao sastavljanjem gramatike pučkoga jezika »Gramatika eolskodorskoga« (Beč, 1805.), kojom je nekompetentno, pretenciozno i stručno neargumentirano pokušavao dokazati kako je govorni jezik mješavina dvaju »živih« dijalekata eolskog i dorskog (čime je i podrijetlo »Neohelena« vezao uz Eolce i Dorane).¹¹

11 I Hristopulos poput prije navedenih dimotikista u kasnijim se radovima (rječniku novogrčkoga, esejima i raspravi o pravilnome izgovoru) preobraća u gorljiva pobornika arhaiziranog jezika utvrdivši kako »atičko narječje može ponovno oživjeti i postati koine, ako već ne za čitav grčki narod danas ili kasnije..., a onda barem za one koji su njemu značajni, tj. za svećenstvo i plemstvo« (u »Grčkim arheologemima«, Atena 1853., 96). Radikalne prijedloge o fonetskom pismu ni sami njegovi predlagači (Hristopulos i Vilaras) nisu u svojim radovima (pjesmama) primjenjivali. Prema Vilarasovim naputcima napisana je gramatika novogrčkoga

Reformi školstva na osnovi narodnoga jezika protivili su se prosvjetitelji poput *E. Vulgarisa*, koji su se zalagali za osuvremenjivanje metoda izobrazbe, istovremeno se čvrsto držeći antičkih zasada u pogledu jezika. *Vulgaris* je, usprkos prijevodima F. M. A. *Voltairea* i drugih europskih prosvjetitelja, te upoznavanju Grka s novim europskim filozofskim smjerovima i uvođenju prirodnih znanosti, za svoja djela ipak izabrao aticiziranu jezičnu varijantu. Postao je glasnogovornikom onih grčkih učenjaka koji su zastupali mišljenje da ne postoji jedan, svima zajednički novogrčki jezik, već samo velik broj narječja, te da se mora upotrebljavati »starogrčki«, odnosno učeni arhaizirani oblik helenističke koine, koja je jedina sposobna odražavati homogenost čitave grčke nacije. U djelu »Logika« žestoko se osvrnuo na one koji upotrebljavaju »zajednički dijalekt« pobuđujući polemičke tonove u raznim prijedlozima rješavanja nagomilanih jezičnih problema. Stav da bi aticizirani grčki trebao funkcionirati kao korektiv pučkomu jeziku zastupao je *Neofitos Dukas* (Νεόφυτος Δοκίμας), a za izobrazbu koja će biti isključivo religijska, i to na jeziku koji će se što više približiti ranijim stadijima u razvoju grčkoga jezika, odnosno jeziku crkvenih otaca bili su *Atanasios Parios* (Ἀθανάσιος Πάριος) i *Panajotis Kodrikas* (Παναγιώτης Κοδρικας). Svi su oni bili uvjereni da je starogrčka gramatika, uz pomoć arhaiziranog medija, jedini primjeren udžbenik jezične nastave i jedini instrumentarij pomoću kojega bi suvremeni grčki entitet mogao brzo usvojiti duhovno naslijeđe svojih predaka, potvrđujući ujedno kontinuitet »helenstva« i autentičnost suvremenih Grka. Standardizacija novogrčkoga odvijala bi se dakle »oponašanjem« klasičnoga grčkog i purističkim postupcima (iz govorne bi se dimotiki odstranili »vulgarni elementi« kao nepoželjna posljedica stoljetnoga ropstva), čime bi se jezik postupno arhaizirao, a na kraju i poistovjetio s izvornikom.¹²

Adamandios Korais (Ἀδαμάντιος Κοραΐς), tijekom dugog života (1743–1833.), iz Pariza kao sjedišta, daleko od porobljene domovine i utjecaja Crkve i fanariota, vodio je dugu borbu za usklađivanje klasičnog naslijeđa s postignućima Zapadne Europe i za njihov prijenos suvremenim Grcima, kao potomcima slavni Starih. Temeljito poznavajući grčki jezik u svim njegovim oblicima i fazama razvoja, smatrao je ipak da je starogrčki nerazumljiv većem dijelu suvremenika, te da ga narod ne može usvojiti kao govorno i pisano jezično sredstvo. Nije odobravao uporabu klasičnoga grčkog niti u pisanoj formi za potrebe izobrazbe, ali je i pučkomu jeziku osporavao dovoljnu osposobljenost zbog brojnih »vulgarizama«, »dijalektizama« i tuđica. Po njemu bi osnova za pisani jezik morala postati narodna koine (»koju usišemo s majčinim mlijekom«), ali koja

— pučkoga Ioanisa Kalarasa, koju je pak grčka zajednica u Veneciji, zbog radikalnih inovacija u pismu odbila objaviti.

12 *Stefanos Komitas* iznio je npr. u predgovoru svoje *Praktične gramatike* (1800.) empirijske naputke pomoću kojih svaki »učenjak« može postići »akribiju helenstva«: uz prethodno dobro poznavanje grčke gramatike, treba skupiti izraze antičke književnosti zlatnoga stoljeća, te ih oponašajući stručno unijeti u pisani i govorni izraz.

se mora »uljepšavati«, ispravljati, odnosno »pročistiti« od svih »barbarizama«. ¹³ Paradigma i korektiv postupku »kultivacije«, »oplemenjivanja« jezika bio bi starogrčki. Poput mnogih prosvjetitelja, i Korais je vjerovao da je pad grčke kulture posljedica »barbariziranja« misli i jezika. Zastupao je eklektički jezični program koji je naglašavao savršenstvo jezika i jedinstvenost poruka klasične književnosti, ali je ujedno priznavao opstojnost pučkoga jezika. »Grci bi morali ponovno osvojiti izgubljeno, ali pritom ne izgubiti ono što već imaju«, poruka je Koraisa arhaistima. ¹⁴ Pomnim proučavanjem starogrčkoga i kontinuiranim uspoređivanjem starogrčkoga i novogrčkoga olakšao bi se, po njemu, pristup antici, te postigao hermeneutički krug obostranog osvjetljenja. »Anamneza« (ἀνάμνησις), povratak nacije nepatvorenim izvorima svoga bitka (starogrčkoj mudrosti i pravoslavnoj vjeri) i »metakenosis« (μετακένωσις), prijenos zapadnoga duha u Grčku, bili su Koraisovi prijedlozi unapređenja kulturne i duhovne situacije porobljenog naroda. Koraisova jezična teorija i standardizacija novogrčkog izrazito purističkim zahvatima »čišćenja« jezika začeli su, zahvaljujući kasnijim reinterpetacijama (ili nategnutim interpretacijama), katarevusu. Koraisova afirmacija pučkoga jezika kao istraživanja i opisa vrijednoga kulturnog naslijeđa rezultat je njegovih početnih filoloških proučavanja antičke baštine (pogotovu Hipokratovih tekstova) koje ga je potaknulo i na upoznavanje sa svim fazama u razvoju grčkoga jezika. Naime, ključan aspekt Koraisova viđenja jezične standardizacije, dakle paralelizam starogrčkog i novogrčkog kao logična mogućnost normiranja i obogaćivanja novogrčkoga, u početku je funkcionirao kao filološka metoda, kao sredstvo objašnjenja i spoznaje nejasnih i neobjašnjivih mjesta klasičnih tekstova. Korais je težio otkrivanju starogrčkoga preko narodnoga jezika, ali i preko ranijih faza u razvoju grčkoga jezika. Bio je npr. prvi grčki prosvjetitelj koji se ozbiljno zanimao za srednjovjekovni grčki. Zahvaljujući njemu grčka se javnost i mogla upoznati s jednim od najznačajnijih tekstova srednjovjekovne pučke književnosti *Prodromskih pjesama*, čije je prvo suvremeno izdanje objelodanio on sam. ¹⁵

Uvažavanje govornog jezika kao moguće podloge jezičnoj normi blisko je Katardzisovu; obojici je polazište težnja za obogaćivanjem novogrčkog vokabulara. Međutim, dok Katardzis prihvaća tudice (uključujući one turske riječi koje su već uvriježene u jeziku), Korais pokreće čitavu metodologiju »čišćenja« jezičnog korpusa; Katardzis zagovara morfologiju carigradskog dijalekta, a Korais preuzima na sebe zahtjevnu zadaću ponovnog stvaranja (uređene morfologije) novogrčkoga jezika, rekonstruirajući sve ono što je iščezlo iz jezika ponajprije zbog promjena na fonetsko–fonološkoj razini. Čitavo je jezično planiranje (koje ni Korais sam nije dosljedno primjenjivao u praksi) omogućivalo subjektivne interpretacije proklamiranih jezičnih rješenja. Svaki je Koraisov sljedbenik s istim argumentima primjenjivao različite jezične oblike, a cijelim se učenjem,

13 Korais–Dimaras (1953., 132).

14 Ibidem.

15 U »Atakta« I, str. 1–330, Pariz, 1828.

kao što smo naglasili, i krivim tumačenjima ideološki manipuliralo.¹⁶ Naime, nije bilo lako dati odgovor na pitanja o tome što zapravo znači »čišćenje« jezika, kako se provodi taj postupak, do kojih granica i na koji se npr. način mogu u novi jezik ugrađivati starogrčki morfološki, leksički i drugi oblici. I sam jezik Koraisovih tekstova na morfološkoj je i leksičkoj razini odražavao nekonzistentnost autorova sustava: usvajao je velik broj starogrčkih riječi, stvarao mnogobrojne nove lekseme, rehabilitirao riječi starogrčkog korijena mijenjajući im morfologiju i fonetski oblik, nije se služio dativom (ali jest infinitivom); reduplikacija i augment nisu slijedili nikakva pravila (odnosno slijedili su pravila starogrčkoga ili novogrčkoga, ovisno o glagolskoj kategoriji), nastavci glagola nisu bili uvijek jednaki i sl.

Iz današnje perspektive, jasno je da Koraisova jezična reforma nije mogla uspjeti usprkos autorovu velikom znanju i stručnosti, usprkos tisućama i tisućama stranica pomno obrađivanih leksikoloških jedinica, kritičkih izdanja najvažnijih antičkih autora itd. Naime, bilo je nemoguće uspješno provesti normiranje jezika usvajanjem i »korigiranjem«, odnosno »oplemenjivanjem« u međuvremenu fonološki i morfološki izmijenjenih elemenata narodne koine starogrčkog podrijetla, služeći se istovremeno starogrčkim kao paradigmom. Koraisov je »srednji put« pokušavao povezati dva — u ključnim segmentima — nespojiva morfološka (gramatička) sustava: jedan stariji i najstariji s novijim.

Sažimajući možemo zaključiti da su se tijekom novogrčkog prosvjetiteljstva iskristalizirale tri opcije rješenja jezične situacije, ovisno o jezičnoj varijanti koja je odabrana za predložak norme (ili za normiranje). Dakle, s jedne strane *arhaisti*, koji su se zalagali za jednu od varijanata arhaiziranog jezika (starogrčki ili bizantsko-srednjovjekovnu varijantu arhaiziranoga-učenog-crkvenog jezika), a s druge *dimotikisti*, koji su se zauzimali za potvrđivanje narodnog — govornog jezika, pošto se on prethodno »kultivira« — normira i obradi. Koraisov izbor (kompromisno rješenje između tih dviju opcija) predstavlja tzv. *srednji put*, kojim se jezik standardizira »čišćenjem« (od vulgarizama, dijalektizama, tudica), tvorbom riječi od starogrčkoga i uskladjivanjem (ponajprije morfoloških oblika) novogrčkoga sa starogrčkim. No, kao što se iz spomenutoga može primijetiti, neslaganje između planera jezika, nedovoljna izobrazba u najosnovnijim pitanjima jezikoslovlja, geografska dislociranost, žestoke međusobne polemike i nedosljednost u provođenju osobnih stajališta otežavali su kodifikaciju i implementaciju izabrane jezične norme. Kasnija afirmacija katarevuse te prevlast arhaista u ideologizaciji jezičnih pitanja, nije bila rezultat samo društveno-političkih gibanja i navedenoga odsudnog utjecaja »jezičnog prestiža«. I sami pobornici narodnoga jezika odnosili su se prema predloženoj normi nedosljedno. Bili su nesuglasni oko samoga karaktera narodne koine, iscrpljivali su se u teoretskom razrađivanju svojih prijedloga, zanemarujući područje s kojim je novogrčki — pučki mogao najviše računati, to jest polje književnosti. Ako bi se neki književnik i odlučio iskušati na narodnom idiomu, bio bi suočen s kritikama, čak i cenzurom (pogotovu autocenzurom); u protivnome bi pak una-

16 Opširnije o toj temi u »Ideološkim uporabama koraizma u 20. stoljeću« (F. Iliu, 1989.).

prijed pristao na slabije prihvaćanje svoga djela. Grcima je nedvojbeno nedostajala pojava jednoga Dantea ili Shakespearea. Dionisios Solomos, autor grčke himne, koji je zacijelo tu ulogu mogao ispuniti, pisao je, za vrijeme ustanka i poslije, pod utjecajem talijanskih pjesnika poeziju na narodnome jeziku, ali na Jonskim otocima, daleko od središta svih kulturnih zbivanja matice Grčke.¹⁷

Koraisovi sljedbenici bili su predstavnici »prosvijećenog građanstva«, koji su većinom živjeli u inozemstvu, te su težište svojega djelovanja unutar grčkih općina usmjerili prema napretku porobljenih Grka. Većina ih je, međutim, nakon oslobođenja Grčke od Turaka i stvaranja moderne grčke države, sudjelovala u oblikovanju obrazovnih programa, primjenjujući Koraisove ideje i u praksi, čime je omogućeno potvrđivanje katarevuse kao službenog jezika suvremene grčke države. Prihvaćanje Koraisova jezičnog planiranja, odnosno standardizacije koja je težila sve arhaiziranijoj normi ili čak starogrčkomu, uvelike je bilo uvjetovano novonastalim društveno-političkim prilikama u Grčkoj nakon oslobođenja od Turaka i ideologizacijom Koraisovih purističkih intervencija u jeziku. Koraisovi prijedlozi normiranja novogrčkoga pod krilaticom »nacija — nacionalni jezik — antički oblik jezika«, usprkos navedenom uvažavanju narodnog idioma, urodili su ekstremnim »čišćenjem« jezika i nadomještanjem ili čak izbacivanjem iz jezika ustaljenih oblika ili riječi. Korais je težio učenoj dimotiki, te je, kao što smo rekli, za razliku od arhaista, smatrao da bi taj novi standard trebali usvojiti svi Grci. Ta su pak »demokratska« stajališta bila heretična za većinu fanariota i ostalih »učenjaka« koji su i u novostvorenoj državi željeli imati zadnju riječ u rješavanju svih ključnih problema, pogotovu onih vezanih uz izobrazbu i jezičnu politiku. Prihvaćanje i primjena prosvjetiteljskih ideja negirali su teško uspostavljeni državni poredak i pravoslavlje. Velik broj znanstvenika nije se htio odreći arhaizama, niti je želio postati razumljiv »vulgarnoj raji«. Fallmerayerove teorije o neautohtonosti »Neohelena« (zbog raznih naroda koji su tijekom povijesti nastanjivali prostor suvremene Grčke) u vrijeme

17 Usprkos neuspjehu navedenih pokušaja standardizacije novogrčkoga na osnovici narodnoga jezika, riječ je o prvome borbenom pokretu za (službeno) normiranje govornoga jezika, na koji se mogao nadovezati dimotikistički pokret s kraja prošloga stoljeća na čelu s Janisom Psiharisom. Naime, taj je »drugi dimotikizam–psiharizam« zahvaljujući naporima Psiharisa koji je u Parizu djelovao kao sveučilišni profesor i folklorističkim istraživanjima N. Politisa, odabrao za normu novogrčkoga jezik narodnih pjesama, tradiciju koju je pokrenuo spomenuti Dionisios Solomos. Indikativno je za razmatrano razdoblje da grčki prosvjetitelji nisu uopće bili zainteresirani za svoje narodne pjesme koje su im skupljali stranci. Kao što je poznato, Herderovo shvaćanje povijesti, koje je svaku pojedinu etničku skupinu uvažavalo i izučavalo kao zasebnu, ne samo zbog njezine sudbine već i zbog jezika i duhovnih manifestacija, upozorilo je na vrijednost anonimnih narodnih pjesama u naroda jugoistočne Europe. Posebno su Herderove ideje potaknule Kopitara i Haxtausena da u okviru svoga bečkoga kruga istražuju narodne pjesme tih zemalja. Usprkos bliskoj suradnji s poznatijim Grcima (i kao cenzor njihovih knjiga usp. Enepekidis, 1953.), Kopitar nije uspio u njima probuditi snažnije zanimanje za narodnu predaju. Jednako je tako, npr. zbirka grčkih narodnih pjesama, *Chants populaires de la Grèce moderne, recueillis et publiés avec une traduction françaises, des éclaircissements et des notes* u (dva sveska) Claudea Fauriela iz 1824–25., imala većeg odjeka kod stranaca nego kod Grka (već je sljedeće, 1825. godine objavljena u njemačkom, engleskom i ruskom prijevodu).

konstituiranja suvremene grčke države¹⁸ dodatno su pridonijele standardizaciji katarevuse prema starogrčkome kao uzoru, a potom i normi, uz uvjerenje da će se na kraju pretvoriti u jezik slavni predaka. Ekstremni arhaisti, čiji je utjecaj na cjelokupno grčko društvo na kraju prevagnuo, bili su uvjereni da će nakon nekoliko desetljeća Grci govoriti jezikom klasičnoga grčkog razdoblja, jezikom Platona, te da će čak i misliti poput njega. Filheleni i općenito europske predodžbe i očekivanja od modernih Grka dodatno su utjecali da jedina uporišna točka ostane i dalje pogled unatrag, vlastita slavna prošlost, odnosno doba grčke klasike.

Koraisovo učenje označava rez između prethodnoga razdoblja, kada se učena tradicija poistovjećivala sa starogrčkom (tj. aticizirala se), i razdoblja koje slijedi, tj. razdoblja »čišćenja« (ekstremnog jezičnog purizma), kada se teži standardiziranju katarevuse. Time je put nastavka diglosije, iako se ona javlja s novijim obilježjima, otvoren. Usprkos činjenici da ni nakon izvršenog odabira nisu uslijedili prijeko potrebni kodifikacijski postupci (tijekom svoga dugog trajanja katarevusa nije imala odgovarajuću normativnu, a ni deskriptivnu gramatiku), katarevusa se potvrdila kao jezik državnih institucija (uprave, školstva, pravosuđa, tiska, djelomično i književnosti), zahvaljujući kojima je i mogla preuzeti funkcije standarda, ključno utječući na fizionomiju novogrčkoga jezika, kao i na sveukupnu civilizaciju suvremene Grčke.¹⁹

18 Djelo J. P. Fallmerayera »Geschichte der Halbinsel Morea« (Stuttgart 1830–38.), koje je dovelo u pitanje rodovsku srodnost suvremenih Grka sa slavim »Starima«, dodatno je radikaliziralo stavove svih onih koji su identitet novovjekovne grčke države temeljili na podrijetlu i kontinuitetu s antičkom Grčkom.

19 Potvrđivanje »kontinuiteta« kao vodećeg načela u stvaranju suvremenoga grčkoga društva, okrenutost antičkoj prošlosti, »jezični prestiž«, sve do kraja prošloga stoljeća nisu ostavljali dovoljno prostora za iskorištavanje narodnoga jezičnog blaga. Tako, iako je narodni grčki formiran već u 12. stoljeću, zbog aticističke tradicije (koja je i potaknula katarevusu), ropstva pod Turcima te kasnog i postupnog oslobađanja zemlje, novogrčki je, kao što smo naveli, pučki jezik tek 1976. pod nazivom »novogrčki (dimotiki)« — Νεοελληνική (Δημοτική) i službeno priznat kao novogrčki standard. Međutim, moramo istaknuti, kako ni taj novogrčki standard (koji se, u grčkome jezikoslovlju definira i kao »novogrčka koine«) ne korespondira u cijelosti s dimotiki, pogotovu ne s dimotiki koju su zagovarali već spomenuti dimotikisti s kraja prošloga stoljeća (Psiharis i njegova škola). Naime, tijekom se 20. stoljeća dimotiki formirala i funkcionirala kao standard i zahvaljujući brojnim interferencijama s katarevusom (na svim jezičnim razinama, pogotovu na leksičkom planu i u frazeologiji). Od katarevuse se i dimotiki s vremenom, pogotovu u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata, afirmirala tzv. »miješana« jezična varijanta (ῥμεικτή) ili »jezik novina« (ῥγλώσσα τῆς ἡμετέρας) kojom su se služili iole obrazovaniji Grci i koja je bila u funkciji pučkoga standarda (kao tzv. »razgovorni jezik«). Paradoksalno je i za jezičnu situaciju novogrčkoga karakteristično da ono što bismo danas definirali kao »dimotiki« (jednoga od partnera donedavne diglosije) jest prvenstveno pisani jezik, kodificiran najprije u »Gramatici novogrčkoga« Manolisa Triandafilidisa iz 1941. godine i u »Novogrčkoj sintaksi, koine dimotiki« Ahileasa Dzardzanosa, 1946–53. Ta gramatika (koja je kao osnovicu — uz jezik narodnih pjesama i književnosti — imala govorni jezik iz vremena nastanka) i dalje služi (uz male preinake i dodatke) kao primarni priručnik sadašnjoj novogrčkoj normi. Rezimirajući, možemo zaključiti kako novogrčki standard nije izbjegao utjecaje katarevuse, nije jezik grčke narodne (folklorne) književnosti, a pokriva jezične varijante i dimotiki i miješanog jezika koji je ranije, kao što rekosmo, funkcionirao kao novogrčki pučki standard.

Literatura

- Andriotis, Nikolaos P.* (Ανδριώτης, Νικόλαος Π.): Ἡ Ἱστορία τῶς ἑλληνικῶς γλώσσας, (τέσσερις μελέτες), Α. Π. Θ., Ἴνστιτοτο Νεοελληνικῆς Ἔπιστημῆς καὶ Ἰστορίας, Θεσσαλονίκη 1992.
- Georgios Babiniotis* (Μπαμπινιώτης, Γεώργιος): Νεοελληνική Κοινή. Πέρα τῶς καθαρευογραφίας καὶ τῶς δημοτικῶς, Γρηγόρης, Ἀθήνα 1979 (2).
— — — — — Συνοπτική Ἱστορία τῶς ἑλληνικῶς γλώσσας (μέ εἰσαγωγή στήν ἄστο-
ρικοσυγκριτική γλωσσολογία), Ἐθνικό καὶ Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο, Ἀθήνα 1986.
- Browning, Robert*: Medieval and Modern Greek, Cambridge University Press, London 1983 b (tu prema prijevodu na novogrčki »Ἡ ἑλληνική γλώσσα Μεσαιωνική καὶ Νέα«, Παπαδήμα, Ἀθήνα 1972).
- Brozović, Dalibor*: Standardni jezik, Matica hrvatska, 1970.
— — — — — The General and Individual Characteristics of the Formation and Development of the Standard Languages in Southeastern Europe, »Actes du Ie Congrès International des Etudes du Sud-Est Européen«, IV, Athènes 1978.
- Dimaras, C. Th.* (Δημαρτζής, Κωνσταντῖνος): La Grece au temps des lumières, »Etudes de philologie et d'histoire«, 9, Droz. Geneve 1969a.
— — — — — Ἡ γλωσσική θεωρία τοῦ Δ. Καταρτζῶ, Ἀθηνῶν τ. Ν' (1940), 197–234.
— — — — — Δέκα χρόνια ἑλληνικῶς παιδείας στήν ἄστορική τους προοπτική (1971–1800). Μετάφραση Ρωξάνης Δ. Ἀργυροπούλου, ἀνάτυπο, Ἀθήνα 1966.
— — — — — Ὁ Κοραῖος καὶ ἡ γλώσσα. Ἡ θεωρία. Διήμερο Κοραῖο..., Κ. Ν. Ε. Ε. Ι. Ε., Ἀθήνα 1984, 9–28.
— — — — — Ὁ πρῶτος μαθητής μου. Ἡ γλωσσική θεωρία τῶς Γεωγραφίας τῆς Δημητριάδου. Ἀφιέρωμα στή μνήμη τοῦ Μ. Τριανταφυλλίδη, Ἀθηνῶν, 1960, 95–105.
— — — — — Les transformations du langage en Grece a partir du XVIIIe siecle, »Folia Neohellenica«, 1 (1975), Amsterdam, 27–37.
- Ferguson, Charles A.*: Diglossia, »Word« 15, 1959, 325–340.
— — — — — Language development. Language problems of developing nations, ed. by Joshua Fishman, Charles Ferguson and Jyotirindra Das Gupta, John Wiley, New York, 1968, 27–35.
- Hadzidakis, Georgios N.* (Χατζηδάκης, Γεώργιος): Einleitung in die neugriechische Grammatik, Bibliothek indogermanischer Grammatik, vol. E. Breitkopf und Hartel, Leipzig 1892.
— — — — — Φιλολογικά μελέται, Ἀθήνα 1911.
— — — — — Die Sprachfrage in Griechenland, Sakellarios, Athen 1905.
- Henderson G. P.*: The Revival of Greek Thought, 1620–1830. Albany, N. Y. 1970 (i na novogrčkome u izdanju Atenske Akademije i prijevodu F. K. Vorosa, Atena 1977).
- Hering, Gunnar*: Die Auseinandersetzungen über die neugriechische Schriftsprache, »Sprachen und Nationen im Balkanraum. Die historischen Bedingungen der Entstehung der heutigen Nationalsprachen« (Sonderdruck), Böhlau, Köln, Wien 1987, 126–194.
- Herrey, Maria Sagris*: Language Planning in the Greek Enlightenment. The Issue of a Literary Standard 1790–1820. Diss. University of Harvard 1985.
- Iliu, Filipos* (Ἠλιοφίλιπος): Ἰδεολογικές χρήσεις τοῦ κοραϊσμοῦ στόν 20ο αἰῶνα, Ὁ Πολίτης, Ἀθήνα 1989.
— — — — — Pour une étude quantitative du public des lectures Grecs a l'époque des Lumières et de la Revolution (1749–1832), Actes du I. Congrès International des Études Balkaniques. Sofia, 1969, IV, 475–480.
- Kapsomenos, Stylianos* (Καψομένος, Στυλιανός): Die griechische Sprache zwischen Koine und Neugriechisch. »Berichte zum XI. Internationalen Byzantinisten-Kongress«, München 1958.
— — — — — Ἀπό τήν Ἱστορία τῶς ἑλληνικῶς γλώσσας, Α. Π. Θ., Ἰδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη 1985.

- Katičić, Radoslav*: Jezikoslovni ogledi, Školska knjiga, Zagreb 1971.
 — — — — — Novi jezikoslovni ogledi, Zagreb, ŠK 1992 b.
- (Korais, Adamandios)* Κοραΐς, Ἀδαμάντιος: Ἄπαντα τὰ πρωτότυπα ἔργα, ἀναστρωθεὶς καὶ ἤκρινε Γ. Βαλέτας, Ἀθήνα, 1964–65, A1–A2, B1–B2.
 — — — — — Ἀλληλογραφία τ. Α' (1774–1798), τ. Β' (1799–1809), Ὀμιλος Μελέτης Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, Ἰνστιτασία Κ. Θ. Δημαρ, Ἔστιά, Ἀθήνα, 1964–66, (Α' 1774–1798, Β' 1799–1809, Γ' 1810–1816, Δ' 1817–1822, Ε' 1823–1826, ΣΤ' 1827–1833).
- (Kordatos, G.)* Κορδάτος, Γιάννης: Ἱστορία τοῦ γλωσσικοῦ μας ζητήματος, Μπουκουμάνη, Ἀθήνα 1973 (3).
- (Kriaras, Emanuil)* Κριαρς, Ἐμμανουήλ: Ἡ σημερινή μας γλώσσα. Μελετήματα καὶ ἄρθρα. Μαλλιάρης Παιδεία, Ἀθήνα–Θεσσαλονίκη 1984.
 — — — — — Ἄρθρα καὶ σημειώματα ἡνὸς δημοτικιστῆ, Κολλάρος, Ἀθήνα 1979.
- (Megas, A. E.)* Μέγας, Α. Ε.: Ἱστορία τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, 1–2, Ἀθήνα 1925.
- Meillet, Antoine*: Aperçu d'une histoire de la langue grecque, Paris 1965 (7).
- (Petrunias, Evangelos)* Πετροῦνας, Εὐάγγελος. Νεοελληνική Γραμματική καὶ Συγκριτική Ανάλυση. Μέρος Α', Θεωρία, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1984.
- Satas, K. N.)* Σάθας, Κ. Ν.: Νεοελληνικός Φιλολογίας Παράρτημα. Ἱστορία τοῦ ζητήματος τὸς νεοελληνικὸς γλώσσας. Ἐν Ἀθήναις, ἦκ τὸς τυπογρ. τῆ ν τέκνων Ἄνδρ. Κορομηλ, Ἀθήνα 1870 (φωτοανατυπωση, Ι. Χιωτέλλη, Ἀθήναι 1969).
- Thomson, George*: The Greek language, W. Heffer & Sons, Cambridge 1972.
- Tonnet, Henri*: Histoire du grec moderne. La formation d'une langue, L'Asiathèque, Paris 1993. (i na novogrčkome): Ἱστορία α τὸς Νέας ἡλληνικὸς γλώσσας Παπαδήμα, Ἀθήνα 1995.
- (Tripanis, K. A.)* Τρυπάνης, Κ. Α.: Ὁ Ἀττικισμὸς καὶ τὸ γλωσσικὸ μας ζήτημα, Σάλογος πρὸς Διάδωσιν Ὁφελίμων Βιβλίων, Ἀθήνα 1984.
- (Copanakis, Agapitos)* Τσοπανάκης, Ἄγαπητός: Ἡ γλωσσικὴ θεωρία α τοῦ Κοραῖ καὶ ὡ γλώσσα του, Νέα Ἔστια, ΝΖ–1983, τ. 114, τεῦχος 1355, Ἀθῶναι 1983, 30–46.
 — — — — — Νεοελληνική γραμματική, Κυριακίδης–Ἔστια, Θεσσαλονίκη 1994.
 — — — — — Συμβολές στὴν Ἱστορία τὸς ἡλληνικὸς γλώσσας, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τ. 1–2, Εἰρητήριο, Θεσσαλονίκη 1993.
- (Dzardzanos, Ahileas A.)* Τζαρτζάνος, Ἀχιλλ. Α.: Νεοελληνικὴ σῶταξ (τὸς κοινὸς δημοτικὸς), Α'–Β', Ο. Ε. Σ. Β., Ἀθῶναι 1946–1953.

The Standardization of Modern Greek in the Age of the Enlightenment

This paper discusses the general questions of the standardization of Modern Greek in the Age of the Greek Enlightenment, when under the influence of the sociopolitical conditions, claims for language codification and standardization appeared for the first time as the key problem of modern Greek society.

In the complex position due to the Turk occupation and the complicated diglossia situation, a lot of proposals for the language reform appeared, which at the time before the constitution of the modern Greek state crystallized into three options: the *demotocist* which demanded the affirmation of the common–plain vernacular, the *archaist* which aspired to the return of Ancient Greek and the *Koraist* representing the »middle way«, at the same time respecting the vernacular basis and conscious of its deficiencies. First of all because of the weight of the ancient heritage and the »prestige« of Classical Greek, the Greek codifiers, language planners and reformers lost the opportunity to solve the diglossia situation and to push for the vernacular language as the Modern Greek Standard. This happened two hundred years later.